

A zenei dokumentumok osztályozása

Tartalom

Tartalom	2
Bevezetés.....	4
1. Fogalmak.....	5
2. A zene osztályozásának történeti áttekintése	11
3. Tartalmi feltárás a zene területén	12
4. Zenei művek tartalmi feltárásának módszerei	13
4.1. Egyetemes Tizedes Osztályozás 78 zene osztály	13
4.1.1. Az zene témakör tartalmi feltárásának nehézségei az ETO-ban	14
4.1.2. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Zenei Gyűjteményének osztályozási módszere..	15
4.2. Flexibilis Zenei Osztályozás.....	17
4.2.1. Az Országos Idegennyelvű Könyvtár Zeneműtára – osztályozás és gyűjtemény..	18
4.3. Tárgyszavas osztályozás.....	22
4.3.1. Az Országos Széchenyi Könyvtár Zeneműtár – tárgyszavazás és katalógusok.	23
4.4. Tezaurusz.....	26
4.4.1. Példák a tezaurusz relációkra zenei témában	28
5. Zenei könyvtári ismeretek napjainkban	31
5.1. A múlt	32
5.2. A jelen.....	33
5.2.1. Szeged	33
5.2.2. Eger	33

5.2.3. Országos Széchenyi Könyvtár.....	35
Összegezés	37
Bibliográfia.....	39

Bevezetés

A dolgozat témája a zenei dokumentumok osztályozása. Ez a megfogalmazás nagyon összetett fogalmat takar, ezért rövid fogalommagyarázatot adunk arról, hogy mi a zenei információ, mi a zenei dokumentum és milyen sajátosságai vannak a zenei tájékoztatásnak.

A dolgozat bemutat több speciálisan csak a zene területén jellemző adatot, mint:

- A zeneszerző és a zeneművész fogalmak problematikája
- A zenemű, a zenei szakirodalom és a hangzódokumentumok közötti különbségek
- A zenei dokumentumok felhasználói csoportjai
- Különleges tájékoztatási eszköz: a műjegyzék
- A HUNMARC zene területén való alkalmazásának speciális mezői: 028, 110, 650, 655

A zenei dokumentumok az összes egyetemes és természetesen a speciálisan zenei osztályozási rendszerben megtalálhatók, ezért a módszerek részletes bemutatása előtt rövid összefoglaló olvasható arról, hol is helyezkedtek el a zenei dokumentumok az idők folyamán az osztályozás történetében. Ezután négy osztályozási megoldást mutatunk be, majd három hazai könyvtár segítségével a módszerek gyakorlati használata ismerhető meg.

A dolgozatban vizsgált rendszerek és alkalmazott könyvtáraik

- Egyetemes Tizedes Osztályozás – Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Zenei Gyűjtemény
- Flexibilis Zenei Osztályozás – Országos Idegennyelvű Könyvtár Zeneműtár
- Tárgyszavazás – Országos Széchenyi Könyvtár Zeneművek
- Tezaurusz – valamennyi könyvtár

A dolgozat célja, hogy képet adjon a zenei dokumentumok területén használt hazai osztályozási módszerekről.

1. Fogalmak

Ahhoz, hogy a zenei művek osztályozásáról beszélni lehessen, először meg kell határozni néhány fontos fogalmat. „A zenei információ a könyvtárban megjelenhet egy művészeti ág sajátos grafikai jelrendszerrel rögzített alkotásaként nyomtatott (vagy kéziratos) zeneműként. Ugyanaz a műalkotás előfordulhat más hordozón, a vizuális helyett az auditív érzékelés számára felfoghatóan valamilyen hangrögzítés alakjában is. És van a zenei információnak egy harmadik formában materializálódott típusa: az előbbi kettőt kommentáló, értékelő, azokról hírt adó, az információ hordozóját tekintve (többnyire) „hagyományos”-nak mondható dokumentumon hozzáférhető szak- és publicisztikai irodalom.”¹ - írja Pogány György 1997-ben a Könyv, könyvtár, könyvtáros című lapban. Röviden összefoglalva tehát, zenei információ maga a zenemű, a zenemű valamilyen adathordozón megjelent rögzítése, illetve az ezekről szóló szakirodalom.

A zenei információ meghatározása alapján sejthető, hogy a zenei dokumentumokhoz sorolható művek, típusok sora sem rövid. Kecskeméti István 1981-ben egy tizenegy pontból álló tipológiát állított fel a témában. Ebben van mindenki számára egyértelmű zenei kreáció, így a zeneművek kéziratai, zeneművek hangfelvételei, zenei periodikumok, zenei könyvek, illetve tárgyak – hangszerek - stb. Ez a lista széleskörűen próbálja értelmezni a zenei dokumentumokat, így beleveszi a különböző műsorfüzeteket, plakátokat, melyek zenei eseményekről tudósítanak, illetve a zenélésről készült papír alapú ábrázolásokat is. A könyvtáraknak természetesen nem feladatuk, hogy minden zenei dokumentum típust gyűjtsenek. A szélesebben értelmezett zenei témakörrel – melybe beletartoznak a művek, különböző információhordozók és a zenei tárgyak is - a könyvtárak feladata a különböző adatbázisok alapján forrástájékoztatót adni, ezzel is segítve a felhasználó sikeres információkeresését.

Pogány György előbb idézett cikkében a zenei információ felhasználóit négy csoportra osztja. Gócza Julianna a Zenei könyvtári ismeretek című könyvben megjelent tanulmányában szintén Pethes Iván felosztását alkalmazza. A négy csoport gyakorlatilag a zenével való foglalkozás mélységében különbözik egymástól. Tudományos célból keresi a zenei információt, és annak mindhárom típusát felhasználja egy aktív zenetörténész. Gyakorlati

¹ Pogány György: A zenei tájékoztatási eszközök tipológiája In.: Könyv, könyvtár, könyvtáros. Budapest : Könyvtárellátó Váll., 1997. 4.sz. 36. p.

okokból ugyan, de szintén mindhárom típust használja egy aktív zenész, zenetanár, zenei menedzser, hiszen eredeti zeneművekre, átiratokra, de akár szakirodalomra is szükségük lehet. A tagok alapján változatosabb azoknak a csoportja, akik oktatás miatt veszik igénybe a zenei információt. Ide nem a zenetanárok, hanem a zenét tanulók értendők. Bármilyen életkorú, és zenei képzettségű tagja lehet a csoportnak, melynek „közös jellemzője, hogy használói igényei csak részben önállóak, az információ megszerzését, használatát az esetek tekintélyes részében előírják számára.”² Az utolsó csoport talán a legheterogénebb, hiszen ide azok tartoznak, akik hobbiból, kikapcsolódásból, szórakozásból érdeklődnek a zenei információ iránt. Megfigyelések alapján inkább a zenei információ második és harmadik fajtáját használják, a nyomtatott zeneműveket pedig kevésbé, mint az előző három csoport.

Zenei dokumentumok felhasználói csoportjai			
	Nyomtatott zenemű	Zenemű valamilyen rögzítése	Zenei szakirodalom
Aktív zenetörténész (tudományos cél)	X	X	X
Zenetanár, zeneművész stb. (gyakorlati cél)	X	X	X
Zenét tanulók (oktatási cél)	X	X	X
Zenével kedvtelésből foglalkozók (hobby)		X	X

1. táblázat Zenei dokumentumok felhasználói csoportjai

Mivel a zenei információ és a zenei dokumentumok egy speciális csoport, így a róluk szóló tájékoztatás és annak eszközei is a könyvtártudomány speciális területét alkotják. A zeneművészet a társadalom- és humántudományok csoportjába tartozik, így az arra jellemző

² Pogány György: A zenei tájékoztatási eszközök tipológiája In.: Könyv, könyvtár, könyvtáros. Budapest : Könyvtárellátó Váll., 1997. 4.sz. 37. p.

tulajdonságokkal is rendelkezik általában a vele kapcsolatos tájékoztatás. Ezen tudományágakban a szakirodalom magát a forrást értelmezi, melyek soha vagy sokkal lassabban avulnak el, mint a természet- és alkalmazott tudományágak esetén. „Művelőjének áttekintéssel kell rendelkeznie a forrásokról és a szakirodalom egészéről, ezért a társadalomtudományokban és a humaniorákban a tájékoztatási apparátusban nagy (de nem kizárólagos) szerepe van a retrospektív jellegű eszközöknek.”³ „Mint ismert, a használónak vagy konkrét adatra, tényre van szüksége, vagy pedig valamilyen okból egy téma, kérdés irodalmára. Az előbbi igények kielégítésére alakultak ki a direkt vagy faktografikus tájékoztatási eszközök (lexikonok, szótárak, adattárak stb.), a második esetben az indirekt (bibliográfiai vagy irodalomközvetítő) apparátus révén adható adekvált válasz.”⁴ Természetesen a zenei tájékoztatás során is az indirekt és direkt tájékoztatási eszközöket használják a könyvtárosok. A tájékoztatási eszközöket a fejezet végén egy leegyszerűsített ábra segítségével is megjelenítettem (1. ábra)

Az indirekt tájékoztatási eszközök nagy csoportját alkotják a katalógusok, így a leíró katalógus, mely a dokumentumot a formai jegyek alapján tárja fel. A dolgozat témájának szempontjából érdekesebbek a tárgyi katalógusok. Ezek a dokumentumot tartalmi szempontok alapján tárják fel. A tárgyi katalógusok közül a szakkatalógus egy kiválasztott osztályozási rendszer segítségével, és annak jelzeteit felhasználva tárja fel a tartalmat. Zenei műveknél ezek közül használható az Egyetemes Tizedes Osztályozás (továbbikában ETO) vagy a Flexibilis Zenei Osztályozás (továbbiakban FZO). Ezek a dolgozatban részletesen kifejtésre kerülnek. A másik lehetőség a tárgyszókatálógus alkalmazása, mely természetes nyelvből vett tárgyszavakat használ. A két rendszer között a legnagyobb különbség az, hogy míg a szakkatalógus hierarchikus, addig a tárgyszókatálógus mellőzi a hierarchiát és mellérendelést alkalmaz. Az információs- és kommunikációs technológia fejlődésével megjelentek az elektronikus katalógusok is. Ezek, ha nem is teljesen, de jelentős mértékben háttérbe szorították a klasszikus cédulakatalógusokat. Attól, hogy elektronikus közegben léteznek, ugyanazon tulajdonságokkal rendelkeznek, mint a cédulakatalógusok, tehát a fent

³ Zenei könyvtári ismeretek. Budapest : Magyar Könyvtárosok Egyesülete Zenei Könyvtáros Szervezet, 1999. 19. p.

⁴ Pogány György: A zenei tájékoztatási eszközök tipológiája In.: Könyv, könyvtár, könyvtáros. Budapest : Könyvtárellátó Váll., 1997. 4.sz. 367. p.

elmondott jellemzők függetlenek attól, hogy klasszikus cédulakatalógusról vagy OPAC-ről beszélünk.

Másik nagy csoport a zenei műveket regisztráló bibliográfiák, a külön névvel ellátott diszkográfiák. "A diszkográfia elnevezés – egyébként a bibliográfiához hasonlóan – jelenthet egy ismeretágot, nevezetesen a hangfelvételek tudományos célú dokumentációjának összeállítását, és jelenthet egy valamilyen hordozón közreadott indirekt tájékoztatási eszközt."⁵ A diszkográfiáknak is meg kell felelni az indirekt tájékoztatási eszközök négyes kritériumának, miszerint el kell látniuk a számbavétel, azonosítás, informatív és reprezentatív funkciókat. A zenei művek sajátos tulajdonságai miatt majdnem minden funkcióval lehetnek problémák. A számbavétel korántsem olyan egyszerű, mint a könyvek esetében. Minden ország a saját maga rendszerében állítja elő a diszkográfiákat, így az egységes szerkezet nemzetközi szinten elérhetetlen, azt csak a különböző szerkezetű nemzeti bibliográfiák adhatják. A rengeteg előadóművészi együttműködés miatt azt sem egyszerű meghatározni, hogy melyik személy kapcsolódik pontosan a dokumentumhoz. „Zenei felvételek esetén a szövegnek nincs, vagy csak másodlagos jelentősége van, a személyi vonatkozásnak viszont – az előadóművészek miatt – nagyon nehéz határt szabni. Magyar vagy magyar vonatkozású lemeznek tekinthető-e, ha a Magyarországon forgalmazott, ám külföldön felvett és kiadott, nem magyar zeneszerző művét olyan kamaraegyüttes adja elő, amelynek egyik tagja magyar? Nem könnyű döntenie ilyen esetekben és mindez megnehezíti a számbavételt is.”⁶

A publikusság eldöntése sem egyszerű feladat, ám ebben segít a könyvek ISBN számához hasonló ISCR (International Standard Recording Code), amely a hangfelvételek 1986-ban megjelent nemzetközi azonosítószáma. Az azonosítással kapcsolatban a legfontosabb követelmény, hogy az előadóművészt, mindegy, hogy szólista vagy együttes kötelező feltüntetni. A legnehezebb feladat – főleg együttesek esetében – az egységes névforma kiválasztása, mely segítségével elkészíthető a besorolási adat. A számítógépes rendszerek megjelenésével a bibliográfiák szerkezeti formái – szakrendi, helyrendi, időrendi, nevek szerinti és formai – már nem olyan fontosak, hiszen a számítógépes katalógusban

⁵ Zenei könyvtári ismeretek. Budapest : Magyar Könyvtárosok Egyesülete Zenei Könyvtáros Szervezet, 1999. 28. p.

⁶ Zenei könyvtári ismeretek. Budapest : Magyar Könyvtárosok Egyesülete Zenei Könyvtáros Szervezet, 1999. 29. p.

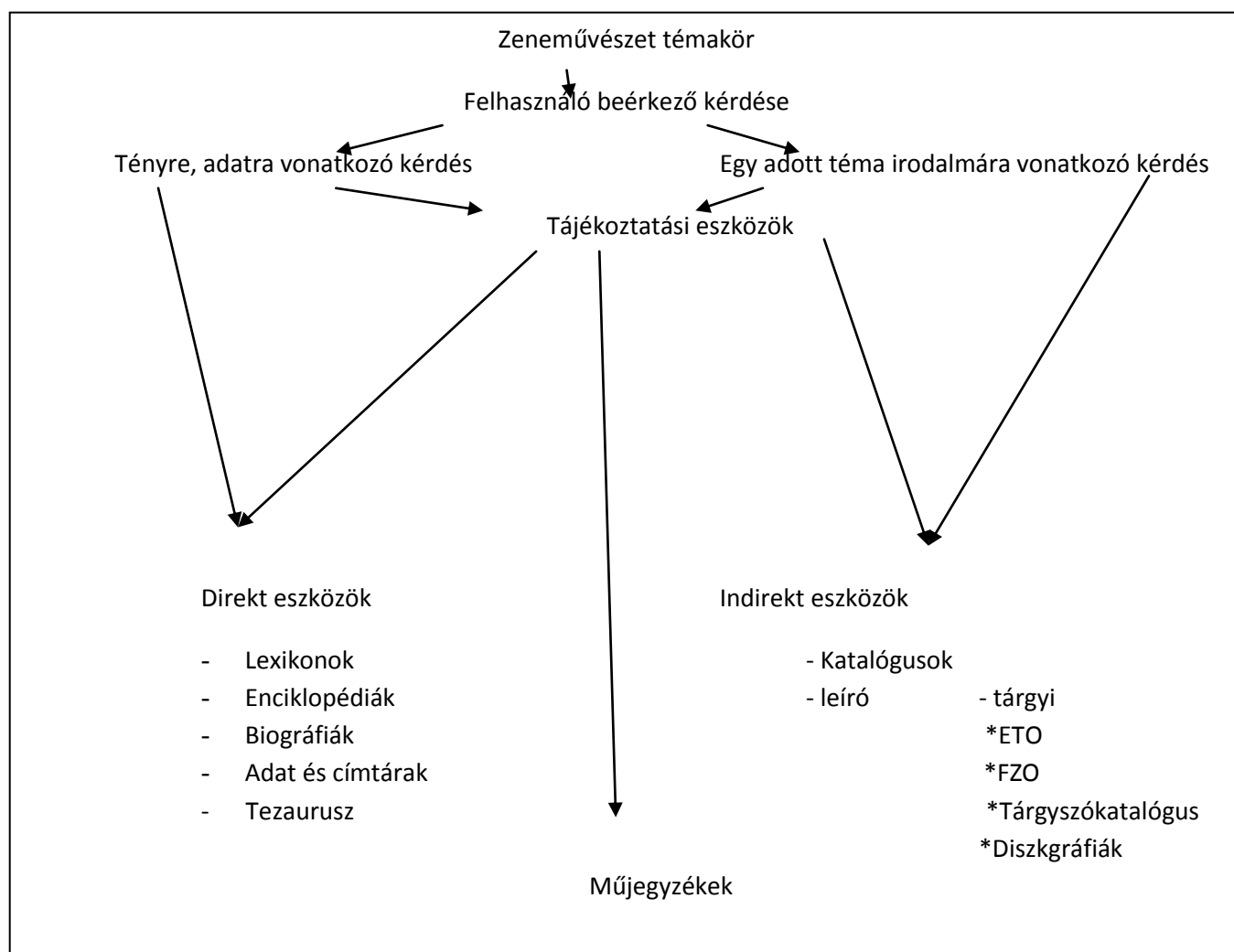
minden tétel egyszer kerül felvételre. Azonban a különböző nyomtatott bibliográfiákban és katalógusokban feltüntetett adatok a számítógépes adatbázisokban keresőszavakként funkcionálnak. A leginformatívabb az a rendszer, ami sok indexet tartalmaz, hiszen így ki tudja szolgálni a különböző felhasználói igényeket. Kereső szó lehet a zeneszerző neve, a zenemű címe, felvétel helye, hangfelvétel megjelenési ideje, közreműködők neve stb. A reprezentatív funkció mindig valamilyen fokú szűkítést jelent, így például készülhet külön katalógus a barokk kor zeneszerzőiről.

A direkt vagy más néven faktografikus tájékoztatási eszközök segítségével tényszerű adatokat közlünk. A zene területén is léteznek lexikonok, enciklopédiák, melyek az egész zenére vonatkozóan általánosak (Carl Dahlhaus: Brockhaus Rieman Zenei Lexikon) vagy részterületekre (Gammond Péter: Opera) vonatkozóan specifikusak lehetnek. „Ismert, hogy az igényesebb lexikonok, enciklopédiák a zenében is válogatott irodalom- és műjegyzéket közölnek a szócikkek végén, így – bár elsődlegesen direkt tájékoztatási eszközök – korlátozott mértékben felhasználhatók az indirekt tájékoztatásban.”⁷ Természetesen a szerteágazó zenei életben rendkívül fontosak a biográfiák, melyek ismertethetnek lezárt életutakat (Szabolcsi Bence: Bartók Béla élete) is, de foglalkozhatnak kortárs művészek életével (Fáy Miklós: Kocsis Zoltán) is. A zenei világban kevésbé jártas személyek számára nagy segítséget jelentenek a rövid lényegre törő információt tartalmazó zenei szótárak és terminológiák (Ferdinand Hirsch: Wörterbuch der Musik), melyek egy-egy zenei téma fogalmait sorakoztatják fel alfabetikus sorrendben. A zenei testületekről, oktatási intézményekről való gyors és sikeres tájékoztatás alapvető forrásai az adat- és címtárak, melyek az összes direkt tájékoztatási eszközhöz hasonlóan lehetnek átfogó, így nemzetközi vagy nemzeti, illetve specifikusabban egy területre, megyére, városra vonatkozó dokumentumok. Egy helytörténeti kutatás során ezen adat- és címtárak sok fontos információt rejthetnek a felhasználó számára. Ilyen például a szaknevsor.hu, melynek általános mezőjébe a zene kifejezést beírva zenekarokra, zenével foglalkozó cégekre, de zenetanárookra is rátalálhatunk.

Egy külön csoportot alkotnak a zenei tájékoztató munkában a tematikus műjegyzékek (Vivaldi műjegyzékek – Rinaldi, Pincherle, Ryom, Ris, Fanna), mivel igazán az indirekt, illetve a faktografikus tájékoztató eszközök közé sem sorolhatók be. Nélkülözhetetlen

⁷ Pogány György: A zenei tájékoztatási eszközök tipológiája In.: Könyv, könyvtár, könyvtáros. Budapest : Könyvtárellátó Váll., 1997. 4.sz. 369. p.

segítség mind a feldolgozó, mind a tájékoztató munkában. „A tematikus műjegyzék a zenei incipit (egy zenemű, illetve egy-egy tétel hangjegyes kezdete) közlésével egyértelműen lehetővé teszi a zenemű azonosítását. Erre azért van szükség, mert a vokális műveket (operák, énekek stb.) leszámítva elég kevés zeneműnek van egyedi címe, többnyire a cím nem más, mint a műfaj, a zenekari letét és a hangnem közlése.”⁸ A műjegyzékben minden tétel külön tételszámmal rendelkezik. A tételszám és a zenei incipit közlésével egy mű nagy valószínűséggel már beazonosítható. Ha ezt feltüntetik a katalógusban, akkor megakadályozható, hogy a művek összekeveredjenek.

1. ábra Zenei tájékoztatói eszközök

⁸ Pogány György: A zenei tájékoztatói eszközök tipológiája In.: Könyv, könyvtár, könyvtáros. Budapest : Könyvtárellátó Váll., 1997. 4.sz. 41. p.

2. A zene osztályozásának történeti áttekintése

A zene a történelem során a legtöbb tudományfelosztásban helyet kapott, azonban gyakran változott, hova is sorolják be ezen belül. A középkori tudományfelosztásokban például a „Hét szabad művészet” között a Quadrium, vagyis a Matematika alá tarozott, „mint olyan tudomány, mely a számokról olyan viszonylatban beszél, ahogyan az a hangokban található.”⁹ A történelem során a zenével főként az egyházakban foglalkoztak, így néhány középkori kolostor könyvtári jegyzékéből megtudható, hogy ők két részre osztották a zenét: egyházi és világi zenére. A humanizmus során a műveltség növekedésével és a látókör bővülésével megnőtt a zenéről szóló írások és a zeneművek mennyisége. Innentől kezdve folyamatosan változik az, hogy középkori hatásra a matematikához, vagy humanista felfogással a humántudományokhoz sorolják-e be a zenét. Conrad Gesner Bibliotheca Universalis-ában még a matematikához sorolja a zenét, Francis Baconnál azonban már az Embertudományokon belül az Érzéki művészetek alosztályában kapott helyet. Bacon felosztása a mai napig érzékelteti hatását, hiszen manapság is leggyakrabban a humántudományokon belül található meg a zene. Kivétel ez alól Johann Samuel Ersch rendszere, aki egy teljesen más rendszert hozott létre, amilyenre előtte és utána sem volt példa. A művészeteket térben működő, illetve időbeli vagy hangzó művészetekre osztotta. Rendszere nem talált követőkre, azonban nála található meg a zene első és alapos felosztása.

Az idő előrehaladtával fokozatosan mélyült a zene tudományágának felosztása. A XVII. században már megjelentek olyan könyvtári rendszerek, melyek a zenét elméletre és gyakorlatra osztják. Ilyen volt Garnier rendszere is. „A Garnier-nál talált első szétválasztás a XVII. században már valóban indokolt, annál is inkább, mert a könyvnyomtatás terjedésével megindul a zeneirodalom és zeneműkiadás immáron szakadatlan és egyre növekvő áradata.”¹⁰ A zeneművészet és zenetudomány a XVIII. század végén végérvényesen elválik egymástól. „A zeneművészet ekkor már az alkotó és reprodukív művészet önálló létformájára tagolódik, melyhez a zenetudomány, annak elméletével és alkalmazott ágával, a gyakorlattal való

⁹ Pethes Iván : Zeneművek és a zenetudomány könyvtári osztályozásnak kérdései In.: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve, 1963. 74. p.

¹⁰ Pethes Iván : Zeneművek és a zenetudomány könyvtári osztályozásnak kérdései In.: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve, 1963. 75. p.

szerves kapcsolata járul.”¹¹ A ma is használatos rendszerek a XIX. század végén és a XX. század elején épültek ki. Ezen rendszerek, mind a tudományok egészét kívánják feldolgozni. „Többé-kevésbé hierarchikus rendszerek ezek, melyek fölé-, mellé- és alárendeltségi viszonyba állítják egymással az egyes tudományágakat és a döntő különbség köztük a hogyanban van.”¹² Ilyen rendszer például Dewey Tizedes Osztályozása. Manapság a zene a legtöbb rendszerben a művészetek között található.

A zene osztályozásáról elmondható tehát, hogy Bacon-i hatásra a szakirodalmat és a zeneművészetet külön kezelik a rendszerek. „Az osztályozási sémák döntő többsége — *Brown* kivételével, ki a zenét a fizikai tudományokon belül az akusztika után helyezi el, valamint a Library of Congress rendszerét kivéve, mely a zenének önálló főosztályt állít — a zenét a művészetek valamely szempont szerint csoportosított osztályába helyezi”¹³

3. Tartalmi feltárás a zene területén

A tartalmi feltárás célja minden területen az, hogy a visszakeresést tartalmi szempontból tegye lehetővé. A prekoordinált osztályozási megoldások használata esetén a keresések során általában az úgynevezett dokumentum profil állandó, a változó a képletben a keresőprofil. A folyamat lényege az, hogy a profilokat összehasonlítsuk és egy közös halmazban találjuk meg a választ. A tartalmi feltárás során a középpontban a dokumentum teljes szövege áll. Azonban nem lehet minden dokumentumot teljes terjedelmében elérhetővé tenni, ezért a tömörítés elkerülhetetlen. Tömöríteni csak addig lehet, amíg a dokumentum még felismerhető a tartalmi jegyek alapján, tehát a tömörítés ellenére megtartja eredeti információit. A zenei művek esetében ez a tömörítés például a zeneművek jellegzetes kottarészleteinek feltüntetésével oldható meg. A számítógépes világban ha kottákat – nagyrészt szerzői jogi megfontolásokból - nem is, de különböző hangfájlokat elérhetővé lehet tenni.

¹¹ Pethes Iván : Zeneművek és a zenetudomány könyvtári osztályozásnak kérdései In.: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve, 1963. 76. p.

¹² Pethes Iván : Zeneművek és a zenetudomány könyvtári osztályozásnak kérdései In.: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve, 1963. 78. p.

¹³ Pethes Iván : Zeneművek és a zenetudomány könyvtári osztályozásnak kérdései In.: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve, 1963. 78. p.

Mint, ahogy a dolgozat elején szó volt róla, maga a zenemű nem egyenlő a zenei szakirodalommal. Ezért a zene területét mindig két nagy csoportra kell bontani: zeneművekre és az azokról szóló szakirodalomra. A zenei szakirodalom köre szintén igen szerteágazó. Gyakorlatilag a zeneműveken kívül ide tartozik minden, ami a zene témakörében előfordulhat: zeneelmélet, zenefilozófia, zenei technológia vagy éppen a zenéléshez kapcsolódó fiziológiai kérdések, mint a hangképzés. A zeneművek esetében talán egy kevésbé szerteágazó területről beszélhetünk. Gócza Julianna könyve¹⁴ alapján a tartalmi feltárásban is több biztos támpont létezik ezen a területen. „Egy zenemű „tartalmi” szempontból alapvetően az alábbi metszetekkel jellemezhető: apparátus, műfaj, kor, stílus, hely, nemzetiség, nyelv.”¹⁵ Ha ezeken halad végig a feltárás a dokumentum magas fokon beazonosítható lesz.

4. Zenei művek tartalmi feltárásának módszerei

A dolgozat ezen részét a Zenei könyvtári ismeretek¹⁶ című műre építjük. Így ismertetjük az Egyetemes Tizedes Osztályozást, a Flexibilis Osztályozást, a tárgyszavas osztályozást, illetve a tezaurszt. Saját kutatómunkaként minden módszer után bemutatom, hogy egy-egy jelentős magyarországi könyvtárban, hogyan használják ezeket módszereket, illetve bemutatok egy zenei tezaurszt is.

4.1. Egyetemes Tizedes Osztályozás 78 zene osztály

Az Egyetemes Tizedes Osztályozásban a zene osztálya a 7-es (Művészetek. Szórakozás. Sport) főosztályban kapott helyet, magát a zenét pedig a 78-as osztály képviseli. Ebben az osztályban is a különböző fogalmak között a kapcsolatokat a földrajzi hely, idő, etnikum, nyelv és formai jegyeket kifejező általánosan közös alosztások, a szempont szerinti és általános ismérvek szerinti nem önálló általánosan közös alosztások, illetve a gyakran alkalmazott speciális alosztások fejezik ki. Az ETO külön tárgyalja a zenei szakirodalom és a zeneművek feltárását. „A 78-as osztályba kerülnek a zeneművek és a róluk szóló irodalom, a zenetudomány stb. továbbá a zenei gyakorlásra és a hangszerek használatára vonatkozó

¹⁴ Zenei könyvtári ismeretek. Budapest : Magyar Könyvtárosok Egyesülete Zenei Könyvtáros Szervezet, 1999. 194 p.

¹⁵ Zenei könyvtári ismeretek. Budapest : Magyar Könyvtárosok Egyesülete Zenei Könyvtáros Szervezet, 1999. 142. p.

¹⁶ Zenei könyvtári ismeretek. Budapest : Magyar Könyvtárosok Egyesülete Zenei Könyvtáros Szervezet, 1999. 194 p.

kérdések...”¹⁷ Már ebből az idézetből is látszik, hogy a zene területe az ETO-n belül is nagyon szerteágazó. Sajnos kidolgozása nem elég részletes. Ez súlyos problémákat vet fel, melyekből a teljesség igénye nélkül mutatok be a következőkben néhányat.

4.1.1. Az zene témakör tartalmi feltárásának nehézségei az ETO-ban

Talán az egyik legnehezebb terület az, hogy a zenében nem egyezik maga a zenemű, illetve az arról szóló szakirodalom, és az ETO nem is választja élesen el egymástól a kettőt. „Az egyes zeneművekről vagy zeneművek csoportjairól szóló írásokat a 78-as osztályba, illetve ennek alosztályaiba soroljuk be, és minden esetben a zeneszerző nevével és a művek elnevezésével kell azokat jelölni: 782 Puccini, Tosca.”¹⁸ A zeneművekről szóló szakirodalmat szintén a művekhez sorolják be, a műfajt, jellemzőket, stb. pedig a .0-ás speciális alosztásokkal jelölik, így: .089.1 Szövegkönyvek, magyarázatok, kommentárok, .089.7 zongorakivonat.

Érdekesség, hogy a hangszerépítés, hangszertörténet fogalmainak kifejezésére az ETO nem a 78 zene osztályban tartalmazza a jelzeteket. Ennek a területnek a fogalmait a 6-os, Alkalmazott tudományok főosztályból veszi át. Az egyes hangszerekre írott művek jelzetét a 786/789 alosztályok tartalmazzák. Az egyes hangszerek készítéséről szóló művek jelzetét ezen alosztályok és a 6-os főosztály összekapcsolásából nyeri. „A hegedűre írott művek jelzete 787.1, ennek felhasználásával a hegedűről a hegedűkészítésről szóló monográfia jelzete a 681.817, és a 787.1 összevonásával: 681.817.1.”¹⁹

Mivel a zenei szakirodalom nagyon szertefágazó terület, ezért elkerülhetetlen a határterületek problematikája. Ezt a tartalmi feltárás során is figyelembe kell venni. Ebben az esetben az ETO más osztályok jelzeteit használja fel és ezek összekapcsolásával –

¹⁷ Zenei könyvtári ismeretek. Budapest : Magyar Könyvtárosok Egyesülete Zenei Könyvtáros Szervezet, 1999. 145. p.

¹⁸ Zenei könyvtári ismeretek. Budapest : Magyar Könyvtárosok Egyesülete Zenei Könyvtáros Szervezet, 1999. 145. p.

¹⁹ Zenei könyvtári ismeretek. Budapest : Magyar Könyvtárosok Egyesülete Zenei Könyvtáros Szervezet, 1999. 146. p.

viszonyításával – fejezi ki a határterület adott fogalmát. „A zenepedagógia a pedagógia 37-es és a zene 78-as szákszámainak viszonyításával: 78 : 37.”²⁰

A 78-as osztálynak alkalmasnak kell lennie a tér, idő, etnikai vonatkozás kifejezésére is. Erre az ETO az általánosan közös alosztásai használhatók. Hagyományosan a jelzeteket úgy szerkesztették, hogy a fogalom csak a főtáblázati számtól volt visszakereshető. Az ETO-ban bekövetkezett változások lehetővé teszik a mellérendelő jelzetszerkesztést, és így a főtáblázati számoktól függetlenül is felírhatók fel az elemek, és szinte bármely összetevőtől visszakereshetők.

Az ETO 78 zene osztály a zeneművek tartalmi feltárásban is kettős. A zeneműveket két nagy műfaj kategóriába sorolja: hangszeres és énekes műfajokra. „A hangszeres művek formáit a speciális alosztások csoportjába a vokális műfajokat pedig a főtáblázati számok között szerepelteti.”²¹ A zeneművek tartalmi feltárásának másik fontos oldalát, az apparátust is kettéválasztja: hangszerek és hangfajok szerint. „A hangszereket főtáblázati jelzet, a hangokat pedig .0-ás alosztás jelöli.”²² Ha egy fogalom műfajt és apparátust is tartalmaz, akkor a két csoport jelzeteit kell összekapcsolni. Így a variációt jelölő 78.083.21 és a klarinétot kifejező 788.6-os jelzetből jön létre a klarinétvariációt jelölő 788.6.083.21. Érdemesebb a zenei szakirodalom határterületeinél már használt viszonyítást, vagy a mellérendelő jelzetszerkesztést alkalmazni. Különösen igaz ez akkor, amikor halmozottan kell speciális alosztásokat használni, például: szimfónia utolsó tétele: 78.082.1:78.081.4. Ezek jelentik a legnagyobb problémát, de viszonyítással a művek minden része visszakereshetővé válik.

4.1.2. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Zenei Gyűjteményének osztályozási módszere

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Zenei Gyűjteményében Liszka Zsuzsa könyvtáros volt segítségemre. Ebben a gyűjteményben a művek szabad polcon találhatók. A könyvek

²⁰ Zenei könyvtári ismeretek. Budapest : Magyar Könyvtárosok Egyesülete Zenei Könyvtáros Szervezet, 1999. 147. p.

²¹ Zenei könyvtári ismeretek. Budapest : Magyar Könyvtárosok Egyesülete Zenei Könyvtáros Szervezet, 1999. 148. p.

²² Zenei könyvtári ismeretek. Budapest : Magyar Könyvtárosok Egyesülete Zenei Könyvtáros Szervezet, 1999. 148. p.

elrendezéséhez az ETO egyes osztályait használták fel. A legkihasználtabb osztály a gyűjtőkör jellegéből adódóan a 78 zene osztály. A határterületek osztályait is alkalmazták: 371 Zeneoktatás, zenei nevelés, 681 Hangszerek, mint tárgyak, mechanikai eszközök, 791 Film, 792 Színház, 793 Tánc. A könyvtár jelzetszerkesztése nem minden esetben egyezik meg az ETO-éval, hanem sajátos szerkesztési módot követnek. Ilyenek a 780.1 és a 780.2 jelzetek, melyek a zeneszerzőkről, illetve az előadóművészekről szólnak. Az elv az, hogy ha maga a zeneszerző a mű szerzője, akkor az ő neve alapján kapja a jelzetet a mű (780.1 B 12 = Bach). Ha azonban valaki írt a zeneszerzőről, akkor a 780.1 jelzethez szorosan kapcsolódik a zeneszerző jelzete, majd után szóközzel következik magának a mű írójának a Cutter száma, mely a könyv besorolási helyét is megadja (780.1B12 W87 = Bach-ról szóló mű, melynek írója W-s). Előadóművésznek tekinthető mindenki, aki nem zeneszerző, tehát zenetudósok, zenekritikusok. A határeseteknél, vagyis amikor valaki karmester is volt és zeneszerző is volt, mint például Leonard Bernstein, akkor ott az alapján döntenek, hogy mi a maradandóbb a művész életművében. Ezért Bernsteint általában a zeneszerzők között lehet megtalálni. A 780.9 A/Z és a 780.93 szakcsoportok a zenetörténettel foglalkoznak. Az A/Z alosztással országokként csoportosították a zenetörténetet, és az országok két betűs rövidítést kaptak: 780.9HU = Magyarország. A 780.93 a Zenetörténeti korszakok, stílusok csoport, ahol csak akkor sorolták be konkrét korszakhoz a műveket, ha pontosan beazonosítható melyikbe tartozik. A 786/789, illetve a 681 részek szorosan összekapcsolódnak. A 786/789 alosztályok a hangszerre írt műveket tartalmazzák. A hangszerekről írt művek a 786/789 alosztály és a 681 alosztály összekapcsolásából alkotják. Elhagyják a 786/789 alosztályból a 7-est, és a 681-hez ponttal kapcsolják hozzá a jelzetet. Így a két rész felosztása azonos lesz: 786, 681.86 billentyűsök; 787, 681.87 húrosok; 788, 681.88 fúvósok; 789, 681.89 ütősök.

Külön gyűjtik a 398-as alosztályba a népzene. Ez egy hatalmas téma, felépítése megegyezik a zenetörténetével. Ömlesztve található itt meg minden, ami népzene: néptánc, népdalgyűjtés, népi hangszerek. Ha konkrét országhoz vagy népcsoporthoz kapcsolódik a mű, akkor egy három betűs rövidítést tesznek a jelzet után. Magyarország esetében ez a HUN.

A 371-es alosztály a Zeneoktatás, zenei nevelés. Általában a zenére nevelés a művek témája, de két különböző szinten. A magasabb szintű elméleti pedagógiánál találhatók meg a Kodály módszer, vagy Orff zenepedagógiai írásai. Az alsó szint, a korcsoportok oktatásával foglalkozó művek, mint az Ének az óvodában, mondókák stb. A hangszeroktatással foglalkozó művek azonban már a megfelelő hangszernél keresendő.

A hangzódokumentumok és a kották esetében nem használnak ETO-t, csak tárgyszavakat. A hangzó dokumentumoknál tematikus csoportokat képeztek: népzene, világzene, régi zene (reneszánszig), alkalmi zene (ünnepekhez), zene gyerekeknek, vallási zene. Ha az előadóművész saját, önálló lemezéről van szó, akkor az előadóművészek szerinti csoportba kerül a saját helyére, a többszerzős műveket viszont, csak a tematikus csoportoknál lehet megtalálni. A kottáknál a gépesített feldolgozás és kölcsönzés bevezetéséig ETO-t használtak, ma már csak tárgyszavaznak. Liszka Zsuzsa elmondása alapján a kották esetében hasznosabb volt az ETO, mivel finomabb fogalmi kapcsolatokat lehet vele kifejezni. A kották zeneszerzők neve szerint vannak elhelyezve, azon belül pedig az ETO szerinti sorrendben csoportokat alkottak: zenekari művek, vokális művek stb.

A Zenei gyűjteményben és a többi fiókkönyvtárban is kettős feltárást végeznek. Raktározás, így a szabadpolcos elrendezés szempontjából hasznosabb a rövid ETO jelzet. Ha bemegyünk egy Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár fiókkönyvtárba, akkor csak ezeket a rövid ETO jelzeteket látjuk, és nem használnak alosztásokat. Raktározás szempontjából ezt így is használják, de a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban folytatott központi feldolgozás során nem csupán rövid jelzeteket adnak, hanem elvégzik a teljes tartalom feltárását, leírását. Ha a katalógusba beírjuk, hogy Jár a baba, jár és megnézzük MARC formátumban, akkor a 080-as mezőben megtalálhatjuk a teljes ETO jelzeteket. 784.67(439)(02.053.2) = Gyermekdalok, Magyarország földrajzi önálló általánosan közös alosztás, Gyermekkönyvek formai önálló általánosan közös alosztás. A fiókkönyvtárak a 650 és 680-as mező tárgyszavait, illetve a 092-es mező jelzetét adják. A fiókkönyvtári feltárás során a „hosszú” ETO jelzeteket és az alosztásokat a tárgyszavak helyettesítik.

4.2. *Flexibilis Zenei Osztályozás*

A zeneművek osztályozására 1966-ban Pethes Iván dolgozta ki a Flexibilis Zenei Osztályozást, röviden a FZO-t. Ekkor már látszott, hogy az ETO-val nem lehet minden fogalmat kifejezni, amire a zenei művek osztályozásánál szükség van. Az FZO kidolgozásakor ezért Pethes Iván kizárólag a zenére koncentrált. Így elmondható, hogy az FZO speciálisan a zene területére vonatkozik. „A szakterület igényeiből indult ki, és a logikai tárgyakat kizárólag a zenével kapcsolatosan, a zene szempontjából vette figyelembe, helyüket a zenéhez való viszonyuk alapján határozta meg. Kiemelte a szükséges fogalmakat a társadalomtudományok, a természettudományok és a művészetek területéről és a zene köré

csoportosította.”²³ Felállított a rendszerre vonatkozó követelményeket, így például, hogy a zeneirodalom és a zeneművek láthatóan különüljenek el egymástól, ezen kívül a rendszer legyen alkalmas könyvtári, bibliográfiai és gép feltárára is. Azt is kikötötte, ami például akkor még az ETO-ban nehézségeket okozott a visszakereséskor, hogy az elemek ne csak alá-fölérendeltségi, hanem mellérendeltségi viszonyban is állhassanak egymással, így bármely pontról visszakereshetők. „Pethes Iván a jelzetek megalkotásában és összekapcsolásában az ETO elveit alkalmazta azért, hogy az ETO 78-hoz *(csillag) segítségével csatlakoztatni lehessen az FZO szakszámait. Így, a könyvtár ETO-katalógusába könnyen beilleszthető a zenei gyűjtemény FZO-val feltárt anyaga.”²⁴

4.2.1. Az Országos Idegennyelvű Könyvtár Zeneműtára – osztályozás és gyűjtemény

Az FZO hármas felépítésű, területei a zeneirodalom; zeneművek; zenei stíluskorszakok, műfajok, külső formai jegyek. A zenei szakirodalom a 0-s főosztályban kapott helyet. Itt található meg 01-gyel A zene tudományos elmélete, így a zeneszociológia, zenefilozófia, 02-vel a zeneelmélet, benne a hang, hangsorok, hangzatokhoz tartozó fogalmakkal. Mivel egy zenei szervezet se nem zenemű, se nem zenei stíluskorszak vagy műfaj, így 05-tel szintén a zeneirodalomnál kapott helyet. 08-cal itt található meg a népzene szakirodalma. Ide tartozik minden, ami a népzene gyűjtéssel, a lejegyzéssel foglalkozik vagy ami a népi stílusról, hangszerekről szól. Érdekes módon az utolsó 09-es osztályba kerültek a zenével foglalkozó segédkönyvek, így a kézikönyvek, bibliográfiák, műjegyzékek könyvtári katalógusok.

1/9 főosztályokat az Országos Idegennyelvű Könyvtár (továbbiakban OIK) Zeneműtár részlege alapján fogom bemutatni, ahol Engel Judit könyvtáros volt a segítségemre. Az FZO-t ma már nem sok könyvtár használja, az OIK azonban igen. Maga az OIK az ETO alapján tárja fel állományát, azonban mivel a zenei részleg teljesen különálló a könyvtárban, így lehetőségük volt a FZO-t választani. Országos jelentőségű szakkönyvtár lévén ez elengedhetetlen volt. Az FZO-ban az 1/4 főosztályban kaptak helyet a tisztán hangszeres

²³ Zenei könyvtári ismeretek. Budapest : Magyar Könyvtárosok Egyesülete Zenei Könyvtáros Szervezet, 1999. 154. p.

²⁴ Zenei könyvtári ismeretek. Budapest : Magyar Könyvtárosok Egyesülete Zenei Könyvtáros Szervezet, 1999. 154. p.

művek, tehát azon művek amelyekben nincs szólóének se kórus. Az OIK Zeneműtárában a polcrend is az FZO alapján épül fel. Az 1-es főosztály a Szólóhangszerekre írott művek, azon belül is a fafúvós, részfúvós, vonós, húros, pengetős, billentyűs, ütő és elektronikus hangszerekre írt művek. A dokumentumok a polcokon ebben a csoportosításban találhatók meg, a hangszercsoportokon belül pedig cím szerinti Cutter számot használ a könyvtár. Ha gyűjteményes műről van szó, - mint a Bántai-Kovács-féle Válogatott etűdök fuvolára – akkor a szerzőkhöz sorolják be, mivel ezeket a műveket általában ez alapján ismerik a felhasználók. A 2-es főosztályban található a Szólóhangszerek együttese kamarazene 2-től 9 hangszerig. A gitár, hárfa és egyéb pengetős hangszerek kamarazenei művei a szólóhangszereknél találhatók polcrendileg az OIK Zeneműtárban, mivel ezek együtt nem számítanak az adott mű kíséretének. A kamarazenei művek jelzete, úgy épül fel, hogy: 221.1'61 = Kamarazene fuvolára zongorakísérettel. Az első kettes jelöli a kamarazenét, a második, azt, hogy két hangszer adja elő a művet, a 11 a fuvola, míg a 61 a zongora jelzete. A kamarazenei műveket polcrend szerint a dallamhangszerekhez sorolja az OIK Zeneműtára. Ezen kívül a kamarazenei művek csak a duó művekig vannak hangszercsoportonként szétválasztva, triónál és attól feljebb már csak szerzői betűrend szerint tárolják a műveket a polcokon.

A 3-as főosztályban találhatók a zenekari művek. Régebben külön volt választva a kamarazenei és a zenekari művek, de ma már egyben van minden ebben az osztályban. A 4-es főosztályba kerültek a versenyművek, tehát azon művek, amelyben szólóhangszer van zenekari kísérettel.

Az 5/9 főosztályba azon művek tartoznak melyekben vegyesen található ének, szólóhangszer, zenekar stb. Ahogy nő a főcsoportot jelző szám, úgy bonyolódik a zenemű felépítése is. Az 5-ös főosztály a Szólóénekre írott művek csoportja. Ezen művek esetében mindegy mi a kíséret. Lehet az egy egész zenekar, de lehet csak egy zongora is, a lényeg, hogy szólóénekes legyen benne. Az OIK ebben a főosztályban speciális FZO-t használ, ugyanis megadják a hangmagasságot is a műveknél. Így az 582'161 alt, férfi ének zongorakísérettel. A 6-os főosztály a Vokális szólisták együttese, amelyben a kamaraművek találhatók. Ebben az osztályban a maximum három vagy négy énekes előadásában elhangzó művek tartoznak, melyet valamilyen zenekar vagy hangszer kísér. Ha négynél több énekese van egy műnek az már kamaraműnek számít, és a 7-es főosztályba tartozik. A 8-as főosztályban találhatók a nagyobb lélegzetvételű művek, melyekben szólisták, kórus és

zenekar is van. Az OIK különgyűjti az operákat és az egyéb színpadi műveket, melyek a 89-es jelzet alatt találhatók.

Az OIK jelentős hangzóanyag gyűjteménnyel rendelkezik. Ezek közül a régi bakelitlemezeket numerus kurrens alapján beérkezési sorrend szerint osztályozták, és nem találhatók meg a gépi katalógusban. Az operák szerző szerint kereshetők vissza, míg a népzene és az egyéb hangzóanyagok szerző és cím alapján is visszakereshetők a gépi katalógusból. A DVD-ket és a VHS-eket a bakelitlemezekhez hasonlóan beérkezési számsorrendben tárolják. A CD-k esetében különböző kisebb csoportosításokat használ a könyvtár. Létrehoztak külön Bach, Mozart, Bartók stb. gyűjteményt a sorozatokból és összkiadásokból, ahol szerzői betűrendet használnak. Az egyéb gyűjteményekben, így a népi vagy világzenei cd-k esetében számsorrendet alkalmaznak. A már említett operáknál speciális eset az, amikor operarészleteket tárnak fel. Ez azt is jelentheti, hogy egy operaénekes saját lemezén elénekel egy ismert operarészletet. Ebben az esetben, a minél sokrétűbb keresés érdekében analitikus feltárást végeznek, így az opera címének beírásakor, minden fellelhető anyag visszakereshető. Korszakok szerint is rendszerezik a polcon a CD-ket. A középkorban még nem volt jellemző a szerző, így az ezt a kort feldolgozó CD-ket numerus kurrensben tárolják. A többi korszakban szerzői betűrendet és azon belül Cutter számot alkalmaznak. Ha egy CD-n több szerző műve is megtalálható ugyanabból a korszakból, akkor a CD címe alapján kell keresni a művet a polcon, de a katalógusban természetesen szerző alapján is megtalálható. Ha azonban a CD-nek nincs közös főcíme, akkor az OIK Zeneműtár az első felvétel címe vagy az első felvétel szerzője kezdőbetűhöz teszi a polcon a művet.

A szakkönyveket az OIK ETO alapján tárja fel. Az OIK Zeneműtárából szakkönyvek nem kölcsönözhetők. A szakkönyvek csoportjait különböző színekkel jelölik. Mivel egyik sem kölcsönözhető, így a piros szín is használható jelölésként.

A rózsaszín csík a 78 – Általános kérdések alosztályt jelöli, benne a 78.03-mal jelölt Zenei stílusokat, azon belül pedig a 78.034-es Reneszánsz, barokk, rokokó korszakot. Az OIK tapasztalata szerint a legtöbbet használt alosztály a zölddel jelölt 78.07-es a Zenével való foglalkozás jellege, azon belül is a 78.071-es Művek, zenészerzők (életrajz). A már említett piros szín a 783-as alosztály az Egyházi és vallásos zene. A hangszeres zene a 786/789-ben található, azon belül narancssárga jelöli a 788-as Fúvós hangszerekre írt zeneműveket. Itt található a 788.5/8 között a Fafúvós hangszerek, mint a 788.5-ös jelzetű Fuvola. Lila szín jelzi

a 681.854-es ETO jelzettel jelölt Hanglemezek előállítás fogalomkör, melyet a 78-as osztály nem tudott kifejezni. A szakkönyvek esetében a Cutter szám zeneszerzők szerint van. Az OIK Zeneműtárban kiemelt, a többi dokumentumtól elválasztva találhatók a polcokon a dolgozat elején már ismertetett tematikus műjegyzékek. Ilyen műjegyzék például a Ludwig von Köchel által 1862-ben kiadott Mozart műveiről készült kronologikus felépítésű jegyzék. Ez annyira összenőtt Mozart műveivel, hogy bekonferálásukkor gyakran csak a Köchel számot mondják be. „Köchel a kezdő ütemek zenei incipitjén túl megadta a kéziratok lelőhelyét, közölte a korai kiadások jegyzékét, ismertette a műre vonatkozó szakirodalmat.”²⁵ Ha egy műnek több műjegyzék száma is van, mint például a Vivaldi műjegyzékek – Rinaldi, Pincherle, Ryom, Ris, Fanna - akkor az OIK Zeneműtárában mindent felveszik az adatbázisba, hogy bármelyik alapján keres a felhasználó, akkor is megtalálja.

Az OIK Zeneműtára tárgyszavaz is. A korszakot, műfajt és az apparátust veszik figyelembe, ezért ilyen tárgyszavak kapcsolódhatnak egy műhöz: ROMANTIKA, KVARTETT, HEGEDŰ 2, BRÁCSA, CHELLO. A tárgyszavazó könyvtárosok inkább támpontot kívánnak adni, ezért igyekeznek nem túl sok tárgyszóval dolgozni, hogy ne vigyék el nagyon az olvasót. Az OIK minden részlege egy adatbázist használ, a feltárás azonban külön folyik. A kavarodás elkerülése érdekében a Zeneműtár tárgyszavazó könyvtárosai a tárgyszavakat csupa nagybetűvel írják, így az adatbázisban egyből látszik, hogy az egy zenei tárgyszó.

Végezetül néhány szó a dolgozókról. Látható, hogy az OIK Zeneműtárában sokrétű a feldolgozó munka. A zenei előképzettség, ha csak néhány év zeneiskolai tanulmány is az elengedhetetlen. Engel Judit elmondása alapján a Zeneműtár különleges hely a könyvtáron belül. Nyilvánvaló, hogy a zenei könyvtárosokat a könyvtár többi részlegére be lehet osztani, azonban zenei képzettség nélküli dolgozónak a zenei könyvtári feladatokat akár néhány órára is ellátni nagy kihívás, mivel idegenül mozognak ebben a speciális közegben. Azonban a zenei végzettség önmagában kevés, mivel lehet, hogy egy ilyen kolléga remekül szakoz, de a polcok között elveszik. A legjobb tehát, ha egy zenei könyvtárosnak könyvtárosi és zenei ismeretei is vannak, mivel így valószínűleg az olvasók legtöbb kérdésére képes lesz válaszolni.

²⁵ Pethes Iván: A zenei tájékoztatási eszközök tipológiája In.: Könyv, könyvtár, könyvtáros. Budapest : Könyvtárellátó Váll., 1997. 4.sz. 42. p.

4.3. *Tárgyszavas osztályozás*

„A tudományok logikai felosztásán alapuló rendszerek mellett a 20. században elterjedtek a természetes nyelven alapuló osztályozási rendszerek.”²⁶ A tárgyszavas osztályozás lényege, hogy természetes nyelvből vett szavakkal, kifejezésekkel írja le a dokumentum tartalmát. Attól, hogy természetes nyelvet használ, bizonyos fokú szabályozásra szükség van, ez pedig nem más, mint az, hogy a tárgyszavas osztályozás egyértelműen kifejezi a jel és a jelölt közötti viszonyt. A tárgyszavas osztályozásban „az osztályozó fogalmak egymástól függetlenül élnek, nincsenek hierarchizálva. A fogalmak utólag, a visszakeresés során, mindig az adott keresőkérdésnek, kereső profilnak, megfelelően kapcsolhatók.”²⁷ „A tárgyszó a dokumentum, információ, szöveg lényegének leírására kiválasztott, illetve valamely objektum, folyamat jellemző jegyeit megragadó egyértelmű, tömör és szabályozott, természetes nyelven alapuló kifejezés.”²⁸ Szabály szerint a tárgyszónak egyes számú főnévnek kell lennie, tehát az igét is főnévvé kell alakítani. Többes számban csak csoportokat megnevező főnevek hagyhatók. Tartalmilag rengeteg dolog lehet tárgyszó, így például diszciplínák nevei, tudományos elméletek, irányzatok nevei, folyamatok nevei, műfajnevek, tulajdonságok, személynevek, korszakok, időtartamok nevei, illetve akár közismert rövidítések is. A tárgyszavakat úgy kell kialakítani, hogy az adott szakterület fogalomrendszerét teljes mértékben lefedje. A fogalmakat mindig a legspecifikusabb tárgyszavakkal kell jellemezni, azonban alapvetően az adott gyűjtemény, illetve a kereső igénye határozza meg a használt tárgyszó mélységét. A kiskőrösi Petőfi Sándor Városi Könyvtár adatbázisában a cím mezőbe beírt varázsfuvola tárgyszóra 5²⁹ találatot kapunk. Ezek főként a művet tartalmazó CD-k, valamint gyűjteményes művek Mozart operáiról. Ezzel szemben az Országos Idegennyelvű Könyvtár Zeneműtárának katalógusában a cím mezőbe

²⁶ Zenei könyvtári ismeretek. Budapest : Magyar Könyvtárosok Egyesülete Zenei Könyvtáros Szervezet, 1999. 175. p.

²⁷ Zenei könyvtári ismeretek. Budapest : Magyar Könyvtárosok Egyesülete Zenei Könyvtáros Szervezet, 1999. 175. p.

²⁸ Zenei könyvtári ismeretek. Budapest : Magyar Könyvtárosok Egyesülete Zenei Könyvtáros Szervezet, 1999. 176. p.

²⁹ A kiskőrösi Petőfi Sándor Városi Könyvtár katalógusa
URL.: <http://katalogus.psvkkiskoros.hu:8080/>
megtekintve: 2013.01.04.

beírt azonos tárgyszóra a találatok száma 52³⁰. Ez azért lehetséges, mivel egy városi könyvtár közönségének csak a mű meghallgatása vagy esetleg az előadás előtti tájékozódás a célja, arról, hogy miről is szól a darab. Ezt az igényt ez az 5 mű ki is elégíti. Az Országos Idegennyelvű Könyvtár Zeneműtára, mint a terület országos szakkönyvtára a könyveket, folyóiratokat, audiovizuális dokumentumokat sokkal mélyebben tárja fel. Így az ő gyűjteményükben külön kereshető A varázsfuvola Éj királynő áriája, illetve megtalálhatók a mű kottái és különböző feldolgozásai is.

„A tárgyszórendszerekben a kapcsolatokat leegyszerűsítve kezelik (csak „lásd” és „lásd még” kapcsolatokat alkalmaznak), de előfordulhat, hogy nem találunk semmiféle kapcsolatot a tárgyszavak között, vagy csak nagyon kevés kapcsolat szerepel a tárgyszójegyzékben, és ezek is csak „lásd” utalások.”³¹ Érdekes kérdés az utalók rendszere. A cédulakatalógusok idejében utalókat és értelmezőket építettek be a katalógusba, a mélyebb keresés érdekében. Az utalókat, így a LÁSD utalót szinonimák esetében használták pontosításra, míg a hivatkozásokat a LÁSD MÉG-et, arra használták, hogy az olvasót tájékoztassák, hogy a témában máshol is találhat értékes információt. Régebben ezek az utalók fizikai egységet képeztek a cédulakatalógus megfelelő helyén. Ma azonban ez már sokkal egyszerűbb, hiszen a számítógépes katalógusokban csak a rekord utalómezőjébe kell felvenni a pontosító információt, és a kereséskor egyből látszik, hogy mi kapcsolódhat még a témához.

4.3.1. Az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtár – tárgyszavazás és katalógusok

A továbbiakban az Országos Széchényi Könyvtár (továbbiakban OSZK) tárgyszavazási módszerén keresztül mutatom be, hogyan is működik a valóságban a tárgyszavas osztályozás a zene területén. Az anyaggyűjtésben Korláth Enikő az OSZK Zeneműtár tárgyszavazó könyvtárosa volt segítségemre.

³⁰ Keresés a varázsfuvola tárgyszóra az Országos Idegennyelvű Könyvtár Zeneműtárában
URL.:

http://opac.oik.hu/monguz/index.jsp?stepsize=10&too_many_records=false&offset=1&oldOffset=11&page=result&modifySet=0&setAll=false&removeAll=false&keresmeg=0&resultPrefix=result&prevResultPrefix=result

megtekintve: 2013.01.04.

³¹Ungváry Rudolf 1936-: Könyvtári információkeresés. Budapest : Typotex, 2002. 137. p.

Az OIK-kal ellentétben, az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtára a köteleespéldány szolgáltatás révén a Magyarországon megjelenő összes zenei dokumentumból rendelkezik példánnyal. Korláth Enikő elmondása alapján a tárgyszavazás egy idő után rutinfeladattá válik, hiszen az ember megismeri a különböző fogalmakat, azonban bármikor jöhet egy olyan CD, melynek előadójáról még sosem hallott. Ilyenkor a tárgyszavak kiválasztásához külső segítséget kell felhasználnia. A gyors tájékozódásra, ha magyar témájú az anyag, akkor a Magyar Könnyűzenei Lexikont használja, de gyakran fordul a wikipédiához segítségért. A wikipediáról az előadó adatlapjáról a jobb oldali oszlopban található kifejezéseket szokta felvenni tárgyszónak. Ezt írja be a RELEX rendszerbe, és megnézi mi a fölérendeltje az adott kifejezésnek. A RELEX³² tezaurusz-szerkeztő programot Ungváry Rudolf és Ungváry András készítette el 1993-ban. Ebben az időben már folytak az OSZK tezauruszának és a KÖZTAURUSZ szerkesztésének munkálatai, azonban ekkor „a könyvtári adatbázis-kezelő rendszerek egyelőre még nem tartalmazznak olyan tezauruszkezelő modult, mellyel szabványos tezaurusz, vagy akárcsak egyszerű kapcsolatokkal rendelkező tárgyszójegyzék volna készíthető.”³³ Ezt a problémát küszöböli ki a RELEX. „Vele olyan tezauruszok szerkeszthetők, melyeket szövegszerkesztők is kezelhetnek, s egyben megfelelnek a HUNMARC formátumba való átvétel igényeinek.”³⁴ Az OSZK tezaurusz és a KÖZTAURUSZ nyers szóállománya 16.000 lexikai egység volt. Folyamatos megbeszélések voltak a könyvtárak és Ungváryék között, így a szóállomány gyorsan 20.000 lexikai egységre emelkedett, majd 2000. decemberére elkészült az 1.0-ás változat 23.500 lexikai egységgel. Például, ha az előadó a pop műfajában dolgozik, akkor a RELEX a könnyűzenét fogja kihozni fölérendeltnek. Az alá-fölérendeltségi viszony folyamatos váltásával feltérképezhető az adott előadóhoz tartozó tárgyszórendszer. Ezután maga a tényleges tárgyszavazás egyelőre még a HUNMARC-ban történik, ugyanis a RELEX-et már eleve úgy alakították ki, hogy a HUNMARC és a USMARC adatcsere-formátumba exportálható legyen az állomány. A 650-es mezőbe kerülnek a fölérendelt kifejezések, így a könnyűzene is. A 655-es mező pedig az alárendelteket, tehát a popzenét tartalmazza. Mindkét mező ismételhető. Földrajzi

³² A RELEX betűszó a reláció REL-jéből és a lexikai egység LEX-éből tevődik össze.

³³ Ungváry Rudolf: Tezauruszkezelő programok és a Relex In.: Tudományos és műszaki tájékoztatás. Budapest : OMKDK, 2001. 1.sz. 3. p.

³⁴ Ungváry Rudolf: Tezauruszkezelő programok és a Relex In.: Tudományos és műszaki tájékoztatás. Budapest : OMKDK, 2001. 1.sz. 3. p.

tárgyszavakat az OSZK Zeneműtára nem használ. A HUNMARC zeneművek feltárására használható ugyan, de nem arra fejlesztették ki, hanem főleg könyvekre. Ezért Korláth Enikő egy speciális HUNMARC alapú házi szabványt használ, a Kották és hangdokumentumok katalogizálása a HUNMARC bibliográfiai rekordok szerkezete szerintet. Ebben elmondása szerint három fontos mező van, amit ők másként használnak, mint a könyvek leírása esetében. Az első a 028-as mező, ahová a CD-n szereplő azonosító számot írják be, amely, mint az ISBN a könyveket, úgy azonosítja a zenei dokumentumokat. A másik mező a 110-es, ahová a könyvek esetében a Testületi név kerül. A zenei dokumentumoknál ide az együttesnek a dokumentumon szereplő nevét írják. Ez akkor egyszerű, ha az előadó maga a szerző, azonban, ha az együttes csak előadja a művet, de nem ő a szerző, akkor a zeneszerző kerül ebbe a mezőbe.

Végül néhány szó az OSZK Zeneműtár hagyományos cédulakatalógusairól. Az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárában a cédulakatalógusban szerző, illetve cím szerinti úgynevezett keresztkatalógusban lehet keresni. Ez azt jelenti, hogy ugyanabban a katalógusrészben Bartók Béla A kékszakállú herceg vára című műve megtalálható lesz a B betűnél, Bartók Bélánál, illetve a K betűnél is, mint Kékszakállú mivel a névelők nem számítanak. Kétféle folyóiratokhoz kapcsolódó katalógusuk van: a folyóiratcikkek katalógusában egyes folyóirat cikkekre lehet keresni. Itt szintén keresztkatalógus van, tehát megtalálhatók a Bartók Béla által, illetve a róla írt cikkek is. Ezt a cédulakatalógust 2002-től már csak az Amicus számítógépes katalógusban építik tovább. Ezen kívül sima folyóirat katalógussal is rendelkeznek, ahol a folyóiratok címei alapján lehet keresni. A legnagyobb és egyben legértékesebb gyűjteményrészük a Nyomtatott és kéziratos kották, mely rész gyakran hagyatékokból épül, és igazi ritkaságokat is tartalmazhat. Ezen művek az MS. mus. jelzetet kapják. A Nyomtatott kották 1941-ig gyűjtemény jelzete az MUS.PR. vagyis a Musica Practika, mely cédulakatalógus a Müncheni katalógus alapján épül. A kötelezpéldány rendelet bevezetése miatt a legkuszább gyűjtemény a Nyomtatott zeneművek 1941-től, ugyanis ide a kötelezpéldány rendelet értelmében minden bekerült a jelzett időponttól színvonalra való szelektálás nélkül. Gyarapodási szempontból a legnehezebben követhető gyűjteményrész a hangzó dokumentumok. Ide tartoznak a magnókazetták, bekelitek, és a CD-k. Ezek közül csak a CD-k kereshetők az internetes katalógusban. Azonban ez a legnehezebben követhető rész is, mivel ugyan beletartozik a kötelezpéldány szolgáltatásba. A kiadók ennek ellenére rendszertelenül küldik be a dokumentumokat. A CD-k esetében kétféle jelölést használnak: a

HKCD, a hangzó köteles CD-ket, míg a HVCD, a hangzó vétel CD-ket, tehát a vásárolt CD-ket jelöli. Két nagy színházi zene külön gyűjteménnyel rendelkezik az OSZK Zeneműtára. Az egyik az Operaházi anyag, melyet a ZBK saját fejlesztésű jelzet jelöl. Itt megtalálhatók a különböző operák szólamai, partitúrái. A ZBK 187 például Mozart Figaro házasságát jelöli. A másik színházi gyűjtemény a Népszínházi. Ez hasonló az Operaházi anyaghoz, és nagy jelentőséggel bír, mivel megtalálhatók benne olyan darabok is, melyeket csak egyszer adtak elő. Az adott előadással kapcsolatos minden információ megtalálható a művekről, ezért elengedhetetlenül fontos ez a gyűjtemény egy esetleges darabrekonstrukcióhoz. Érdekes az a katalógus is, amelyben szövegkezdetek alapján lehet keresni. Ez a nyomtatott kottákra vonatkozik. Gyakran előfordult, hogy a felhasználó nem tudta a mű címét, az első sorát azonban igen, amit lehet, hogy a könyvtáros nem tudott beazonosítani. E probléma orvosolására építették ki a Szövegkezdeti katalógust.

4.4. Tezaurusz

„Az ötvenes évektől kezdve jelentek meg az információfeldolgozás és keresés területén a hagyományos tárgyszavas információkereső nyelveknél strukturáltabb deskriptoros nyelvek és szótáraik, a tezauruszok.”³⁵ „Az MSZ 3418-87 szabvány megfogalmazása szerint: „Az információkereső terzaurusz (továbbiakban: tezaurusz) természetes nyelven kifejezett fogalmak olyan tartalmilag szabályozott, szükség szerint változtatható szótára, amelyben feltüntetik a legfontosabb fogalmi összefüggéseket.”³⁶ A tezaurusznak képesnek kell lennie, hogy az adott szakterület új fogalmaival ki lehessen bővíteni, ezt jelöli a „szükség szerint változtatható” kifejezés. A tezaurusz deskriptorokból, - vagyis az információk leírására és visszakeresésre közvetlenül alkalmas szavakból -, illetve nemdeskriptorokból, - vagyis olyan szavakból, melyek közvetlenül nem csak a hozzájuk kapcsolódó deskriptorral alkalmasak a leírásra és visszakeresésre – épül fel. A következőkben Zombori Attila Ütőhangszerek tezaurusza³⁷ című munkája alapján mutatom be a tezauruszokat. Minden tezaurusz két részre osztható: bevezető és szótári rész. A bevezető

³⁵ Ungváry Rudolf: Tezauruszkezelő programok és a Relex In.: Tudományos és műszaki tájékoztatás. Budapest : OMKDK, 2001. 1.sz. 3. p.

³⁶ Hajdu Ágnes, B.- Babiczky Béla: Bevezetés az információkereső nyelvek elméletébe és gyakorlatába. Budapest : Universitas, 1998. 181. p.

³⁷ Zombori Attila: Ütőhangszerek tezaurusza. Budapest : [szerző], 2008.

részben a tezausz elméleti szinten kerül bemutatása. Itt írják le a szerzők, hogy mi a tezausz célja, milyen a szerkezeti felépítése, hogyan készítették el, milyen mennyiségi jellemzői vannak. Zombori Attila tezauszában a sorrend nem egyezik meg ezzel, de a bevezető rész minden kötelező eleme megtalálható a tezauszban. Az első pont írja le a tezausz célját: „Az „Ütőhangszerek tezausza” szakembereknek, zenetanároknak, diákoknak, valamint a téma iránt érdeklődőknek készült. A világon *napjainkban használatos* ütőhangszereket dolgozza fel, a történelmi, ma már nem használt típusokra a gyűjtés jelenleg nem terjedt ki. Célja egyrészt rendszerbe foglalt, ugyanakkor jól áttekinthető, kimerítő információk nyújtása a hangszerekről (anyaguk, játéktechnikájuk, származási helyük stb.), másrészt egyéb fogalmakkal (pl.: rítus, beavatás, színház stb.) való összefüggéseik feltárása, rendezett formában való hozzáféréseinek biztosítása. A tezausz arra is használható, hogy segítséget nyújtson a különböző kontinenseken létező ütőhangszerek azonosításában. Célja továbbá, hogy a tezausz ne legyen túlságosan bonyolult, ugyanakkor kitérjen az etnomuzikológiai kérdésekre, ezen belül pedig az autentikus használatra, mint pl. a színház, a regölés vagy a samanizmus.”³⁸ Látható, hogy itt kell megemlíteni azt is, hogy mit miért vettek, vagy nem vettek bele a tezauszba. A második pontban leírja, hogy a tezausz milyen hatályos szabványok alapján készült, majd a tezausz szerkezeti egységeit, azon belül is először a résztezauszokat, vagyis, hogy milyen csoportokat képzett a tezauszon belül, majd pedig a relációtípusokat ismerteti. Ebben a pontban szerepel a tezausz mennyiségi jellemzőinek megadása is. Jelen tezausz 840 lexikai egységből áll, melyek a már említett résztezausz csoportokba rendeződnek. A hatos pont a tezausz készítésének folyamatát ismerteti. „A tezausz diplomamunkaként a Szegedi Tudományegyetem Könyvtártudományi Tanszékén készült 2006-ban „A világon napjainkban használatos ütőhangszerek tezausza” címen és mint ilyen, első díjat nyert egy egyetemi versenyen. Ezt követően került sor átvételére a RELEX tezauszszerkesztő rendszerbe. Ennek során lényeges átalakításokat és kiegészítéseket végeztem a munkán. Az új változat címe „Ütőhangszerek tezausza”. A tezausz új változata nyomtatott formában megtalálható a Könyvtártudomány Intézet szakkönyvtárában.”³⁹ Mivel az Ütőhangszerek tezausza a KÖZTAURUSZ részévé vált, így minden olyan lehetőséggel bír, amellyel az: fogalmai kereshetőek, kapcsolat van az ETO számok és a deszkriptorok között, stb.

³⁸ Zombori Attila: Ütőhangszerek tezausza. Budapest : [szerző], 2008. 4. p.

³⁹ Zombori Attila: Ütőhangszerek tezausza. Budapest : [szerző], 2008. 12. p.

A teauruszok szótári részének kötelező elme a főrés, a jelentéskör szerint csoportosított rész, valamint a lexikai egységek betűrendes mutatója. További lehetséges részek a hierarchikus rész, a grafikus rész és a kiegészítő jegyzék.

A teauruszcikk a deszkriptorcikkból és nemdeszkriptorcikkból épül fel. A vezérdeszkriptor a teauruszcikk élén áll. Ehhez fogalmilag közvetlenül kapcsolódnak a deszkriptorok, melyek a kapcsolatok jellegét is feltűntetik. A cikkben belül a kapcsolatok sorrendje a következő: H szinonima, F fölérendeltje, A alárendeltje, T egésze (totum), P része (pars), R meghatározója (rezultáns), E meghatározottja (előfeltétel), X rokonsági kapcsolat. A fogalmak a reláción belül már egyszerű betűrendben szerepelnek.

4.4.1. Példák a teaurusz relációkra zenei témában⁴⁰

F fölérendeltje

Henze, Hans Werner

F ütőhangszer-zeneszerző

Ezt a relációt még az ütőhangszer anyaga szerinti, a működtetés szerinti csoportosítására vagy egyszerű fölérendeltség kifejezésére használja a teaurusz.

csont ütőhangszer

F ütőhangszer (anyag szerint)

temetés

F ütőhangszer-rendeltetés

E vízdob

celebeszi ütőhangszer

F ázsiai ütőhangszer

A dobbantó

A alárendelt

harcművészet

A capoeira

⁴⁰ A reláció példák Zombori Attila Ütőhangszerek teaurusza munkájából származnak - Zombori Attila: Ütőhangszerek teaurusza. Budapest : [szerző], 2008. 70. p.

Érdekesnek tűnhet, hogy a harcművészet szerepel a tezauruszban. Mivel azonban a céljának leírásában szerepel, hogy a hangszerek egyéb fogalmakkal való összefüggéseit is vizsgálja, vagyis széles körűen tekint rájuk, ezért, a capoeira - mint a harcművészet egy zenés, táncos formája - joggal szerepel a tezauruszban.

T egész (totum)

acélgolyó

F ütőelem

T óceándob

P része (pars)

maraquita

F csörgő

kolumbiai ütőhangszer

P bogyó

R rituális tánc

E fa

rázás

töktest

R meghatározója (rezultáns)

halcsont

F rezgőelem

szélharang

E meghatározottja (előfeltétel)

csipkedéssel működtetett ütőhangszer

F ütőhangszer (működtetés szerint)

E csipkedés

Ez a reláció legtöbbször a hangszer és a működtetése közötti kapcsolatot fejezi ki ebben a tezauruszban.

X rokonsági kapcsolat

dobra írt zenemű

F ütőhangszerre írt zenemű

Természetesen a tezauruszban is szerepelhetnek szinonimák. A tezauruszok esetében csak azok a fogalmak szinonimái egymásnak, melyek tartalmilag maradéktalanul helyettesítik egymást. Ennek öt esete van: „Különböző alakú, magyar nyelvű kifejezések: kutya-eb”⁴¹; „a fogalom magyar és idegen nyelvű megfelelőjét: tudás – knowledge; a fogalom tudományos és köznap megnevezését: videomagneton – képmagnó; a fogalom megnevezésének különböző alakváltozatait: hajtás – meghajtás; a fogalom megnevezésének rövid, illetve teljes alakját: MTA – Magyar Tudományos Akadémia.”⁴² A relációk között a szinonimák kitüntetett helyet foglalnak el. A tezauruszban az L (lásd) és a H (helyettesít) relációk jelölik a szinonimát. A homonimákat a tezauruszokban az egyes szavak után zárójelbe írt értelmezővel egyértelműsítik: „TOLL (íróeszköz) TOLL (madártoll)”⁴³.

Az Ütőhangszerek tezauruszában a szinonimákat az L lásd és a H helyett reláció jelöli. Ez a kettő kapcsolatban áll egymással. A megszokott helyén, a szócikk elején első relációként szerepel a H helyett reláció, melynek jelentése szinonimája helyett. Az L jelöli a sima szinonimáját a fogalomnak. A két reláció között a különbség az, hogy az L jelöli a magyar nyelvű szinonimát, míg a H mindig egy külföldi megfelelőt takar. A bővített tezauruszcikket mindig a magyar nyelvű szinonimánál kell keresni.

kőjáték

M: *Hangolt kőlapok, felfüggesztve*

Forrás: Hangszerek enciklopédiája

H csing

king

liftton

F idiofon ütőhangszer

kínai ütőhangszer

⁴¹ Hajdu Ágnes, B.- Babiczky Béla: Bevezetés az információkereső nyelvek elméletébe és gyakorlatába. Budapest : Universitas, 1998. 183. p.

⁴² Környei Márta: Könyvtári osztályozás. Budapest : Nemzeti Tankönyvkiadó, 1990. 67. p.

⁴³ Környei Márta: Könyvtári osztályozás. Budapest : Nemzeti Tankönyvkiadó, 1990. 67. p.

P állvány
E ütühasználat
vulkanikus kő

csing

L kőjáték

Ebben a relációban látható, hogy a tezaurusz készítése során lehetőség van megjegyzéseket beiktatni (M), illetve megjelölni a forrást. Ez egy ilyen speciális témában, mint az ütőhangszerek nagyon fontos.

5. Zenei könyvtári ismeretek napjainkban

„A rendszerváltozás óta társadalmunk folyamatos és intenzív változásban van. A könyvtárügyben is szembesülhetünk ezzel a jelenséggel. A könyvtárügy változásának jogi keretét az 1997. évi CXL. törvény teremtette meg.”⁴⁴ „Természetesen a társadalmi változás nemcsak a jogi környezet megújulását indukálta. Átalakult a felsőoktatás, benne a könyvtárosképzés. Emellett megváltozott a könyvtárak technikai-technológiai környezete is. A korszerű infokommunikációs eszközök és szoftverek alkalmazása elősegítette a könyvtári munkában az együttműködést, a rendszerszerű szolgáltatások létrejöttét, ez pedig az egységesség és a minőségre törekvés irányába hatott.”⁴⁵ „Egyetlen könyvtár sem tud mindenkit ellátni, de elvben minden könyvtár képes arra, hogy bizonyos olvasói kör számára bizonyos tartalomban ő nyújtsa a lehető legjobb könyvtári ellátást, egyben más könyvtárak szolgáltatásainak közvetítésével alkalmas legyen általános könyvtári feladatok betöltésére is. A specializáció ma már több mint lehetőség: a minőségi elvárásnak való megfelelés feltétele. A különféle olvasói csoportok – legyenek azok testi, szellemi, etnikai vagy pusztán érdeklődési alapon megkülönböztethetőek, például zenei érdeklődésűek – speciális könyvtári tartalmakra, ellátási formákra, szolgáltatásokra kíváncsiak.”⁴⁶ Az átalakult feladatkörök szakszerű betöltéséhez felkészült, új kompetenciákkal rendelkező szakemberekre van

⁴⁴ Fehér Miklós: Brit-magyar szeminárium a zenei könyvtárosok képzési lehetőségeiről In.: Könyv, könyvtár, könyvtáros. Budapest : Könyvtári Intézet, 2010. 7.sz. 29. p.

⁴⁵ Fehér Miklós: Brit-magyar szeminárium a zenei könyvtárosok képzési lehetőségeiről In.: Könyv, könyvtár, könyvtáros. Budapest : Könyvtári Intézet, 2010. 7.sz. 29. p.

⁴⁶ Fehér Miklós: Brit-magyar szeminárium a zenei könyvtárosok képzési lehetőségeiről In.: Könyv, könyvtár, könyvtáros. Budapest : Könyvtári Intézet, 2010. 7.sz. 29. p.

szükség. A következőkben röviden áttekintjük a zenei könyvtáros képzés múltját, és bővebben kitérek a jelenére.

5.1. A múlt

A kezdetek 1972-ig nyúlnak vissza. Ekkor indult el első ízben a Könyvtártudományi és Módszertani Központ szervezésében egy három féléves, 300 órás képzés Zenei Könyvtárosi Továbbképző Tanfolyama néven. A képzés tárgyai között főként a klasszikus könyvtárosi ismeretek szerepeltek, így a zenei részlegek feladatai és működése, zenei dokumentumok cíMLEÍRÁSA és a zenei osztályozás, a zenei tárgyak között pedig túlsúlyban voltak a történeti, formai és terminológiai részekkel foglalkozó anyagok. A modernitást ebben az időben az audioteknikai elméleti és gyakorlati ismeretei tárgy képviselte.

A következő képzésre 1977/1978-ban került sor, szintén a Könyvtártudományi és Módszertani Központ szervezésében. Ez egy 4 féléves, 270 órás képzés volt, mely főként az előző 1972-es tanfolyam tapasztalatait kívánta megvitatni. „Ez a képzés már egységesebb volt, kissé átalakultak a belső arányok, kiegyensúlyozottabbá vált a zenei és a könyvtárosi tárgyak összetétele, nőtt a képzési idő, és szélesedett a résztvevők köre, mert immár feldolgozó munkakörben dolgozók is jelentkeztek a képzésre.”⁴⁷

„Az ELTE BTK-n 1985-ben indult a négyféléves posztgraduális okleveles zenei szakkönyvtáros képzés. Célja a gyakorló zenei könyvtárosok magasabb szintű továbbképzése volt. Jellegében inkább az elméleti tárgyak domináltak, kevesebb volt a gyakorlat, nem volt szolfézs, népzene. Viszont új elemként jelent meg a zenei folyóiratokról szóló ismeretanyag, az általános művelődéstörténet, az informatika és a zenetudomány története.”⁴⁸

⁴⁷ Fehér Miklós: Brit-magyar szeminárium a zenei könyvtárosok képzési lehetőségeiről In.: Könyv, könyvtár, könyvtáros. Budapest : Könyvtári Intézet, 2010. 7.sz. 30. p.

⁴⁸ Fehér Miklós: Brit-magyar szeminárium a zenei könyvtárosok képzési lehetőségeiről In.: Könyv, könyvtár, könyvtáros. Budapest : Könyvtári Intézet, 2010. 7.sz. 30. p.

5.2. A jelen

5.2.1. Szeged

A szegedi Juhász Gyula Pedagógiai Kar Felnőttképzési Intézetben 2006 óta van lehetőség a zenei könyvtáros szakirányt választani a könyvtáros képzés keretében. Az tantárgyak alapján az oktatás inkább elméleti síkú. A választható tantárgyak közül csak három gyakorlati jellegű van. Az egyik maga a zenei könyvtári gyakorlat, a másik kettő pedig a számítógépes zenei hardver- és szoftverkezelés, illetve a stúdióberendezések használata, bár ezt a kettő elméleti síkon is lehet oktatni, igaz az nem túl célravezető. A szegedi hallgatók össze is foglalták, milyen változásokat szeretnének a képzésben. Ezek a következők:

- „- Jó, ha a gyakorlati órák a képzési idő végére koncentrálnak, mert addigra a megszerzett elméleti tudásunkat nagyon jól tudjuk alkalmazni.
- A képzést feltétlenül szükségesnek tartom, mivel a felhasználók, amikor belépnek, arra számítnak, hogy magas tudással és szakmailag felkészülten várják őket.
- Nehézsége a képzésnek, hogy rövid idő alatt kell teljesíteni a viszonylag sok tárgyat, és nincs idő az az elmélyülésre, alaposágra és részletességre.
- Biztosítani kellene a könyvtárban a gyakorlási lehetőséget.
- Nincs lehetőség a képzés háttérében működő könyvtárban megfigyelni, elsajátítani a gyakorlatot.”⁴⁹

Ebből is látszik, hogy a hallgatók is igényelnék azt, hogy a képzés inkább gyakorlatias legyen. Szeged a szakirány 50 kredit, melynek tárgyai a szakirányt nem választóknak szabadon választhatók. Azonban, ha valaki a szakirány mellett dönt, akkor a hozzá kapcsolódó tárgyak kötelezővé válnak számára. amely választható tárgyakból áll. Mivel hallgatói igény lenne arra, hogy elmélyültebben is foglalkozzanak a különböző témákkal, de erre a BA képzés nem ad lehetőséget, így lehet, hogy érdemes lenne elgondolkodni a zenei könyvtáros képzés mester fokozatú elindításának ötletével.

5.2.2. Eger

Az egri Eszterházy Károly Főiskolán a zenei könyvtáros képzés nem a könyvtár szak keretein belül, hanem az Ének-zene tanszék BA képzésének szakirányaként tanulható. A szegedi képzéshez hasonlóan itt is választható két hagyományos szakirány: a klasszikus egyházzene

⁴⁹ Fehér Miklós: Brit-magyar szeminárium a zenei könyvtárosok képzési lehetőségeiről In.: Könyv, könyvtár, könyvtáros. Budapest : Könyvtári Intézet, 2010. 7.sz. 32. p.

és karvezetés. Emellett a zenei informatikus és a zenei könyvtáros szakirányok közül választhatnak a hallgatók. Az első kettő Ének-zene alapszakos szakember (karvezetés, egyházzene szakirány)-ként szerepel a diplomában, míg a zenei informatikus és zenei könyvtáros szakirány betétlapként szerepel az oklevélben. Ezeket nem is szakirányokként, hanem egyéb, szabadon választható szakterületi ismeretként jelölték meg.

A képzési idő alapszakon hat félév, a szakirányra jelentkezés feltétele pedig az első három félév lezárása. Maga a szakirány tehát a negyedik félévben kezdhető el és három féléves. Az általános alapot a rendszer megismeréséhez A fonotéka, mint a könyvtári rendszer része tárgy adja meg. A zenei információfeldolgozás és visszakeresés tárgyban kiemelt szerep jut a dolgozatban már bemutatott flexibilis zenei osztályozás. A zenei gyűjtemények szervezése és az olvasószolgálati munka menedzsmentje tárgyak összefüggnek egymással. A két tárgyat úgy lehet összefoglalni, hogy az előbbi a klasszikus, míg utóbbi a modern könyvtáros tudást adja. A zenei tájékoztatás eszközei tárgy keretein belül a speciálisan erre a területre vonatkozó tájékoztatási eszközök kerülnek előtérbe. A modernitást a képzésben a tartalomszolgáltatás jogi keretei és a számítógépes zenei hardver- és szoftverkezelés kurzusok jelentik. Az előbbi olyan dolgokkal foglalkozik, mint az elektronikus kiadás és a szerzői jog, a digitális információforrások licencelése és a szerzők és a kiadók érdekeit szolgáló szervezetek, utóbbi „célja a zenei gyűjtemény használhatóságát biztosító eszközök, stúdióberendezések működési elvének elsajátítása, a hangrögzítő, hangvágó, effekt-kezelő, hangátalakító programok, stúdiótechnikai hardverek működése, használata.”⁵⁰ Természetesen a könyvtári tudást megalapozó tárgyak sem maradnak el, így a hallgatók írás és könyvtörténetet, és többek között könyvtártörténetet is hallgatnak.

A zenei informatikus szakirány főként az elektronikára épít, így olyan tárgyai vannak, mint a formatan, mely „az alapszakban megismert zenei formák átültetése az elektronikus zenébe a különböző hangvágó, hangszerkesztő szoftverek segítségével.”⁵¹ Tantárgyak még a számítógépes zenei szoftverkezelés, kottaszerkesztés (MIDI), illetve a Számítógépes zenei

⁵⁰ Leírás az ének-zene (BA) alapszak zenei informatikus szakirányról
URL.: http://enekzene.ektf.hu/zenei_informatika
megtekintve: 2012.12.26.

⁵¹ Leírás az ének-zene (BA) alapszak zenei informatikus szakirányról
URL.: http://enekzene.ektf.hu/zenei_informatika
megtekintve: 2012.12.26.

szoftverkezelés (AUDIO). A képzés gyakorlatiasabb, mint Szegeden, mivel a zenei informatikus szakirány hallgatóinak kétféle gyakorlaton is részt kell venniük. Az egyik egy rádiós gyakorlat, mely során a rögzített anyaggal dolgoznak, a másik pedig egy élő televíziós gyakorlat, amely keretében a képzés végén a hallgatók egy élő televíziós műsor készítésében és sugárzásában vesznek részt.

5.2.3. Országos Széchenyi Könyvtár

„A Magyar Könyvtárosok Egyesülete Civil Szövetség szervezetei között 42 évvel ezelőtt alakult meg – elsőként – a Zenei Szekció, amely a képzéseket kezdettől fogva támogatta. Így az első tanfolyamokat szakmájuk kiválóságai tartották, többek között Kárpáti János és Földes Imre zenetörténész, Gráfné Forrai Magdolna főiskolai szolfézstanár, Pethes Iván, Skaliczki Judit, Gócza Julianna, Vavrincz Veronika, Gyimes Ferenc könyvtáros.”⁵² – írja Darvassi Andrea a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Zenei Könyvtárosok Szervezetének honlapján. 2012 nagy fordulatot hozott a zenei könyvtárosi képzésben. Az elmúlt másfél évtizedben ugyanis a szervezetnek nem sikerült zenei könyvtárosi képzést akkreditálni, ami pedig az általános könyvtárosi ismeretek mellett ajánlottan megszerzendő valamilyen szakirányú ismeret miatt fontos lett volna. Szerencsére a hazai zenei könyvtárosoknak nem kell kizárólag a múltban szerzett ismereteikre építeni, ugyanis 2012. május 24-25, illetve 31-június 1-jén a Könyvtári Intézet szervezésében 30 órás akkreditált tanfolyamon vehettek részt az érdeklődők. „A tanfolyami terv: három modul. A benyújtott első modult az Akkreditációs Szakbizottság 2011-ben elfogadta – Zenei könyvtári ismeretek I. Zenei könyvtári alapismeretek – címmel.”⁵³ Az előadók között olyan nevek szerepeltek, mint például Gócza Gyuláné az előző tankönyv szerzője. A tananyag teljes mértékben megfelelt a mai kor követelményeinek. A történeti tárgyalás mellett bemutatásra kerültek a zenei dokumentumok speciális jellemzői, illetve a gyűjteményépítés és kezelés sajátos lehetőségei is. Ez a múltban

⁵² Beszámoló a Zenei könyvtáros ismeretek I. tanfolyamról

URL: <http://mke.info.hu/zeneikonyvtarosokszervezete/2012/06/05/beszamolo-a-zenei-konyvtaros-ismeretek-i-tanfolyamrol/>
megtekintve: 2012.11.24.

⁵³ Beszámoló a Zenei könyvtáros ismeretek I. tanfolyamról

URL: <http://mke.info.hu/zeneikonyvtarosokszervezete/2012/06/05/beszamolo-a-zenei-konyvtaros-ismeretek-i-tanfolyamrol/>
megtekintve: 2012.11.24.

is részét képezte a képzésnek. Újítás, hogy a tanfolyam foglalkozik a marketing és rendezvényszervezés kérdéseivel kifejezetten a zenei könyvtárakra kivetítve. A mai világban talán leghasznosabb terület is bemutatásra kerül, ami mellett nem lehet elmenni. Ez nem más, mint az internet és a digitalizálás lehetőségei a zenei könyvtárakban.

A képzés végén a résztvevőknek 31 kérdésből álló tesztet kellett kitölteniük a négy nap információiból. Természetesen a szakmai eszmecserére is alkalmas volt a tanfolyam, mivel a résztvevők ötleteket cseréltek és új kapcsolatokat kötöttek, amely a zenei könyvtárak még magasabb szintű működését segítheti elő, és eredményeképpen a szakterületükhöz kiválóan értő és lelkes zenei könyvtárosok segíthetik az olvasókat a mindennapokban.

Összefoglalva elmondható, hogy a zenei könyvtáros képzések ideális jelentkezője napjainkban olyan személy, aki rendelkezik bizonyos fokú zenei előképzettséggel, de számítógépes ismeretei is vannak. A képzésnek két útja van: egyrészt a zenei könyvtáros szakirány egyetemeken és főiskolákon - a könyvtár vagy pedig az ének-zene szak keretében -, másrészt pedig a különböző zenei könyvtári szakirányú továbbképzések, például az Országos Széchényi Könyvtár szervezésében. Természetesen a szakirányok bővebb tudást adnak, de a tapasztalatok kicserélésre az egynapos szemináriumok, továbbképzések is kiváló lehetőséget adnak.

Összegezés

A dolgozat abból indult ki, hogy a zenei dokumentumok rendkívül szerteágazóak. Ez a feltételezés a dolgozat során is megállta a helyét. Mivel a zenei dokumentumok sokrétűek, ezért azt feltételeztem, hogy a velük való munka is az. Ez a kutatómunka során be is bizonyosodott. Három könyvtárat vizsgáltam meg, és mindhárom könyvtár más osztályozási módszert használ a zenei dokumentumok tartalmi feltárására. Ez alapján elmondható, hogy mindhárom könyvtár két módszert használja párhuzamosan, melyből állandó a tárgyszavas osztályozás. Ez érthető, hiszen a felhasználók tárgyszavak alapján keresnek. Az már változó, hogy emellett az Egyetemes Tizedes Osztályozást vagy Flexibilis Zenei Osztályozást használnak.

Az Egyetemes Tizedes Osztályozás használatakor nehézséget jelent többek közt, hogy nem különíthető el teljesen a zenemű és a róla szóló szakirodalom. A kettő csak .0-ás speciálisan közös alosztásokkal különböztethető meg. A hangszerkészítéssel kapcsolatos kifejezésekre a 78 zene osztály nem tartalmaz jelzetet, így azok a 6-os főosztály jelzeteiből képezhetők. Pozitívum, hogy a viszonyítás segítségével a jelzetek szinte bármely összetevőjük alapján visszakereshetők. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Zenei Gyűjteményében végzett kutatás alaposan bemutatja, hogyan használható az ETO a gyakorlatban. A helyi specifikumok megváltoztatják a szabályozott használatot. A Flexibilis Zenei Osztályozás a szakterülettel kapcsolatos fogalmakat kifejezi ugyan, de az Országos Idegennyelvű Könyvtár Zeneműtára a szakkönyvek feltárására az ETO-t használja. A hangzódokumentumok feltárására minden könyvtárnak saját módszert kellett kifejleszteni. Ezen hordozók leírására általában tárgyszavakat használnak, de a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Zenei Gyűjteményének példáján láthattuk, hogy lehetőség, sőt szükség lenne az ETO használatára, mivel segítségével finomabb fogalmi kapcsolatok fejezhetők ki. Ebből is látható, milyen nehéz a zenei dokumentumok osztályozása a valóságban.

Összegzésként elmondható, hogy bár az ETO-t folyamatosan fejlesztették, de a zenei dokumentumok területén még mindig nem teljes körűen használható. Az FZO-t igaz, hogy speciálisan a zenei dokumentumok feltárására készítette el Pethes Iván, de mégsem tárható fel csak ezzel egy zenei könyvtár állománya. Valamilyen kiegészítő megoldásra – tárgyszavazás, teaurusz – minden esetben szükség van. Három könyvtár vizsgálatából természetesen nem készülhet országos szintű felmérés, azonban ezen a területen ez a három könyvtár meghatározó szerepet tölt be. Ez alapján a dolgozat végkövetkeztetése, hogy a ma hazánkban

használatos tartalmi feltáró eszközök a zenei dokumentumok esetében önmagukban nem, csak az egyes módszerek együttes használatával képesek a zenei dokumentumok teljes körű tartalmi feltárására.

Bibliográfia

1. Zenei könyvtári ismeretek. Budapest : Magyar Könyvtárosok Egyesülete, 1999. 194 p.
2. Barátné Hajdu Ágnes – Babiczky Béla: Bevezetés az információkereső nyelvek elméletébe és gyakorlatába. Budapest : Universitas, 1998. 224 p.
3. Ungváry Rudolf 1936-: Könyvtári információkeresés. Budapest : Typotex, 2002. 169 p.
4. Könyvtárosok kézikönyve. Budapest : Osiris, 2001. 2.kötet 375 p.
5. Könyvtárosok kézikönyve. Budapest : Osiris, 2001. 3.kötet 356 p.
6. Egyetemes Tizedes Osztályozás : UDC Publ. No. P057. Budapest : OSZK : Könyvtári Int., 2005. 1.kötet 1.rész 536 p.
7. Egyetemes Tizedes Osztályozás : UDC Publ. No. P057. Budapest : OSZK : Könyvtári Int., 2005. 1.kötet 2.rész 554 p.
8. OSZK TEZURUSZ/KÖZTAURUSZ 3.0 változat honlap
URL.: <http://mek.oszk.hu/00700/00769/html/megtekintve:2012.10.30>.
9. Ungváry Rudolf: Osztályozás és információkeresés. Budapest : Országos Széchényi Könyvtár, 2001. 543 p.
10. Ungváry Rudolf: Az osztályozás alapjai : Bevezetés az információkereső nyelvek elméletébe. Budapest : Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ, 1982. 116 p.
11. A Magyar Könyvtárosok Egyesülete Zenei Szekciójának húsz éve, 1970-1990. Budapest : Országos Idegennyelvű Könyvtár, 1990. 99 p.
12. Környei Márta, T.: Könyvtári osztályozás : egységes jegyzet : kézirat. [Budapest] : Nemzeti Tankönyvkiadó, 1995. 95 p.
13. Pethes Iván: A flexible classification system of music and literature on music. Budapest : KMK, 1968. 40 p.

14. Zombori Attila: Ütőhangszerek tezaurusza. Budapest : [szerző], 2008. 70 p.
15. Gammond Péter: Opera : képes enciklopédia. [Budapest] : Kossuth, 1997. 256 p.
16. Carl Dahlhaus: Brockhaus Rieman Zenei Lexikon. Budapest : Zeneműkiadó, 1983-1985. - 3 db
17. Szabolcsi Bence: Bartók Béla élete. Budapest : Zeneműkiadó, 1961. 35 p.
18. Fáy Miklós: Kocsis Zoltán. Budapest : Korona, 2004. 295 p.
19. Ferdinand Hirsch: Wörterbuch der Musik. Berlin : Neue Musik, 1977. 471 p.
20. Ungváry Rudolf: Az OSZK tezaurusza és a KÖZTAURUSZ In.: Könyvtári figyelő : külföldi lapszemle. Budapest : OSZK Módszertani Osztálya, 2001. 1.sz. 11-40. p.
21. Pogány György: A zenei tájékoztatási eszközök tipológiája In.: Könyv, könyvtár, könyvtáros. Budapest : Könyvtárellátó Váll., 1997. 4.sz. 36-43. p.
22. Ungváry Rudolf: Tezaurszkezelő programok és a Relex In.: Tudományos és műszaki tájékoztatás. Budapest : OMKDK, 2001. 1.sz. 3-16. p.
23. Gócza Julianna: Szakgyűjteményi feladatok a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban: hagyomány és változás In.: Tudományos és műszaki tájékoztatás. Budapest : OMKDK, 2002. 10-11.sz. 426-433. p.
24. Mender Ibolya: A sokszínűség: érték! Az Országos Idegennyelvű Könyvtár 2010-ben elnyerte az Év Könyvtára címet In.: Tudományos és műszaki tájékoztatás. Budapest : OMKDK, 2011. 3.sz. 87-100. p.
25. Pethes Iván: A zeneművészet és a zenetudomány könyvtári osztályozásának kérdései In.: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1963-1964, Budapest, 1966. 74-92. p.
26. Fehér Miklós: Brit-magyar szeminárium a zenei könyvtárosok képzési lehetőségeiről In.: Könyv, könyvtár, könyvtáros. Budapest : Könyvtári Intézet, 2010. 7.sz. 29-38. p.
27. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Zenei Gyűjtemény
URL.: http://www.fsze.hu/konyvtaraink/kozponti_konyvtar/zenei_gyujtemeny
megtekintve: 2012.11.03.
28. Országos Idegennyelvű Könyvtár Zeneműtár
URL.: <http://www.oik.hu/web/zenemutar>
megtekintve: 2012.11.03.

29. Országos Széchenyi Könyvtár Zeneművek
<http://www.oszk.hu/zenemuvek>
megtekintve: 2012.11.03.
30. szaknevsor.hu
URL.: www.szaknevsor.hu
megtekintve: 2013.01.04.
31. Leírás az ének-zene (BA) alapszak zenei informatikus szakirányról
URL.: http://enekzene.ektf.hu/zenei_informatika
megtekintve: 2012.12.26.
32. Beszámoló a Zenei könyvtáros ismeretek I. tanfolyamról
URL: <http://mke.info.hu/zeneikonyvtarosokszervezete/2012/06/05/beszamolo-a-zenei-konyvtaros-ismeretek-i-tanfolyamrol/>
33. A kiskőrösi Petőfi Sándor Városi Könyvtár katalógusa
URL.: <http://katalogus.psvkkiskoros.hu:8080/>
megtekintve: 2013.01.04.
34. Keresés a varázsfuvola tárgyszóra az Országos Idegennyelvű Könyvtár Zeneműtárában
URL.:
http://opac.oik.hu/monguz/index.jsp?stepsize=10&too_many_records=false&offset=1&oldOffset=11&page=result&modifySet=0&setAll=false&removeAll=false&keresmeg=0&resultPrefix=result&prevResultPrefix=result
megtekintve: 2013.01.04.